

ANTON BERČAN

Plečnikov Vrt vseh svetih

V začetku 20. stol. je postalo ljubljansko pokopališče pri sv. Krištofu premajhno, zato so začeli misliti na novo. Novo pokopališče je bilo zgrajeno na polju daleč proč od mestnega jedra.

Plečnikova zamisel Vrta vseh svetih v Ljubljani

Ob vhodu na pokopališče je bila zgrajena pokopališka cerkev, ki je bila posvečena Povišanju sv. Križa in tako je tudi novo pokopališče dobilo ime: pokopališče pri sv. Križu. Prvi pokop se je izvršil ob blagoslovitvi pokopališča 2. maja 1906. Po tedanji navadi so pokojni do pogreba ležali na svojih domovih. Zaradi širitve mesta in povečanja prometa so pogrebi predstavljali veliko oviro. Mestne oblasti so se odločile, da bo potrebno postaviti mrtvašnico, kjer bodo pokojni ležali do pogreba. Prve načrte so zaupali mlademu arhitektu Ivu Spinčiču. Njegovi načrti niso bili sprejeti. Leta 1935 je župan Adlešič pritegnil k delu arhitekta Jožeta Plečnika.

France Stele¹ poroča, da je Plečnik predstavil povsem drugačno zamisel, kot so si predstavljali. Splošna zamisel je bila, da bi zgradili samo eno veliko mrtvašnico, kjer bi pokojni ležali drug poleg drugega. Zraven naj bi bili še prostori prosekture, kar je še posebej poudarjal arhitektov brat Janez, ki je bil anatomski patalog. Hoteli so še strokovno knjižnico in nekakšen muzej. Plečnik pa je zamisel o tem velikem projektu iskal v domačem izročilu. Ni se mogel sprizniti z velikim prostorom, kjer bi pokojni ležali kot na razstavi. Osredotočil se je na individualnost, lahko bi rekli, skoraj na intimnost dogodka in prostora. Pred Plečnikom, tako piše Stele v navedenem delu, se je pojavila podoba vasi in plotov, ki so vodili

od hiš do pokopališča. Ob poteh so znamenja, kapelice, ob njih so pogrebi počivali. Plečnik sam je utemeljeval, da mora biti Vrt vseh svetih kraj slovesa, pietete, molitve in vere. Vse drugo sodi v bolnišnico oziroma na univerzo. Še posebej se je branil zaradi raznih predpisov, ki bi takoj spremenili načrt gradnje. Sam piše v pismu županu: »... Bože to ne sme izgledati kakor kakšen zavod mladih internirancev kot so moderne gimnazije in podobno – kjer se merijo m² svetlobe etc. In igračka s higienjskimi špasi. To bi mogla in eventuelno morala biti zadeva stoletne vrednosti.«² Takšno je bilo izhodišče njegove zamisli.

Prvi osnutek iz leta 1937 nosi naslov *Vrt mrtvih*, v juliju istega leta pa je na načrtih že napisan nov naslov *Pri vseh svetnikih* oziroma *Vrt vseh svetnikov*. Okvirni načrt je bil sprejet in časopis Slovenski dom je dne 18. 6. 1937 prinesel novico o potrditvi Plečnikovega načrta. Pred gradnjo pa je vzplamtela časopisna polemika o ljubljanski mrtvašnici in o imenu zanjo. Josip Wester je za njegov Vrt vseh svetih (ali lahko najdemo lepše ime!) predlagal dve imeni: Žale in Navje, od katerih je obveljalo prvo in to je bilo sprejeto na seji mestnega sveta 13. oktobra 1939.

Moj namen ni razlaganje čudovitih arhitekturnih zamisli, izvirnih oblik, rozet, postavitve stebrov in njihovih zaključkov. Raje želim poudariti vero arhitekta Plečnika, ki se kaže v tej mogočni in izvirni kombinaciji poslovilnih kapel in prostora.

»Zaupanje kristjanov je vstajenje mrtvih« (Tertulijan)

Katekizem katoliške Cerkve pravi: »Krščanska veroizpoved – izpoved naše vere v Boga Očeta, Sina in Svetega Duha ter v njegovo stvarjenjsko, odrešenjsko in posvečevalno delovanje – dosega višek v razglašenju vstajenja mrtvih ob koncu časov in v izpovedi vere v večno življenje« (KKC 988).³

»Verovati v vstajenje mrtvih je bilo od vsega začetka bistvena prvina krščanske vere. «Zaupanje kristjanov je vstajenje mrtvih; ko to verujemo, obstajamo.»⁴

Za apostola Pavla je bilo vstajenje Jezusa Kristusa poglavitno dejanje in osnova vere: »Če se oznanja, da je bil Kristus obujen od mrtvih, kako morejo nekateri izmed vas govoriti, da ni vstajenja mrtvih? Če ni vstajenja mrtvih, potem tudi Kristus ni bil obujen. Če pa Kristus ni bil obujen, je tudi naše oznanilo prazno in prazna tudi vaša vera ... Toda Kristus je vstal od mrtvih, prvenec tistih, ki so zaspali« (1 Kor 15,12–14,20).

»Smrt je konec zemeljskega življenja. Naše življenje je podvrženo meri časa, v katerem se spreminjamo, se staramo in smrt se zdi normalni konec življenja« (KKC 1007). »Zaradi Kristusa pa ima krščanska smrt pozitiven smisel« (KKC 1010). »V smrti Bog pokliče človeka k sebi« (KKC 1011), kar lepo izraža hvalospev pri maši za rajne: »Tvojim vernim se življenje spremeni, ne pa uniči. Ko s smrtjo razpade šotor našega bivanja na zemlji, nam je že pripravljeno večno bivališče v nebesih.«⁵ To nam potrjuje sam Jezus: »Vaše srce naj se ne vznemirja. Verujete v Boga, tudi vame verujte! V hiši mojega Očeta je veliko bivališč. Če bi ne bilo tako, ali bi vam rekel: Odhajam, da vam pripravim prostor? Ko odidem in vam pripravim prostor, bom spet prišel in vas vzel k sebi, da boste tudi vi tam, kjer sem jaz« (Jn 14,1–3).

»S celim srcem verujem v večno življenje« (Plečnik)

Pri Jožetu Plečniku je bila močna vera v posmrtno življenje, posebno še po smrti matere. Sam zaključuje pismo svojemu bratu Andreju: »Smrt bo kosila – vse bo pokosila. Živeli smo pa le mi – Bog pa daj da se najdemo v življenju večnosti – v katero verujem s celim srcem.«⁶

Plečnik je imel do svojih pokojnih staršev, posebno matere, zelo spoštljiv odnos, kar lahko vidimo iz pisem. Mnoge njegove misli bi lahko primerjali mislim sv. Avgušтина, ko govori o svoji materi sv. Moniki, posebno ob njeni smrti.⁷

Ko vstopamo v Plečnikov Vrt vseh svetih, nas objamejo čudovite propileje, gozd stebrov, ki se konkavno ožijo v prehod in se

nato zopet konkavno razširijo ter nas usmerijo v sam prostor Vrta. Ta monumentalni vhod nas spominja na pomembnost prehoda iz zemeljskega življenja v nebeško življenje, iz končnosti v neskončnost, iz materialnega v duhovno. To je trenutek, kateremu nihče ne more uiti. Za ta opomin enakosti pred smrtjo je na vrh slavoloka postavil dvojni kip Jezusa in Marije. Kristus je tu postavljen ne kot vladar – sodnik, ampak kot blagoslavljači, ki sprejema tiste, ki so sklenili svoje zemeljsko potovanje. Na drugi strani pa Marija z razprostrtim plaščem jemlje rajne v svoje varstvo. Tu ne triumfira smrt, ampak Božja ljubezen, v kateri smo vsi enaki in vsi imamo pravico do dostojanstvenega zadnjega slovesa.

Osrednji prostor zavzemata poslovilni prostor pod mogočnim baldahinom in za njim kot zaključek molilnica. Pred vhod postavi mojstrsko izdelan dorski steber, ki ločuje zunanji prostor od notranje tihote. Molilnica ni bila namenjena pogrebnim obredom, ampak je kraj umika, tihote in molitve. Plečnik s klasičnimi grškimi arhitekturnimi elementi opremi krščanski prostor. S tem jih »pokristjani« in jim da novo vlogo. V okenske odprtine zunaj namesti po vzoru antike kamnite vaze, ki nimajo več svoje funkcije, ampak služijo okrasju. Te antične amfore nas spominjajo na posodje, v katerih se je hranilo olje. Tako je z asociacijo na krščanski obred maziljenja molilnico simbolično povezal z mislijo priprave na večno življenje.⁸

Kapelice, v katerih so ležali pokojni pred pogrebom, je poimenoval po zavetnikih ljubljanskih župnij. Tem je dodal še kapelo sv. Ahaca, zavetnika kranjskih dežel, kapelo sv. Andreja v spomin na očeta in brata ter kapelo Adama in Eve, namenjeno nekrščenim oziroma drugače verujočim.

Arhitekturni biseri v Vrtu vseh svetih

Vsaka kapela zase je poseben arhitekturni biser. Tu so čudovite rozete najrazličnejših oblik, tlaki, stebri, stropi, fasade, strehe in še bi lahko naštevali. Poleg cerkve sv. Frančiška v Šiški najdemo tu največjo »zbirko« lestencev, ki ne samo, da razsvetljujejo prostor,

ampak spominjajo lahko na zaključek pogrebne obreda: In večna luč naj jim sveti! Tu je Božja luč, ki je nam svetilnik, kažipot na zemeljski poti, da ne bi zgrešili poti večnosti.

Druga stvar, ki pritegne pozornost, so križi. Tako različni, pa vendar sporočilni: vsak človek nosi svoj križ, pa tudi dva nista enaka. Od tabelnih poslikav do kovanih in v kapeli sv. Marije celo kamnit, v katerem lahko razberemo črko M. V kapeli sv. Jurija ga je obesil na strop in vanj vdela marmorne medaljone.

Arhitekturne oblike kapel so tako različne, da jih ni mogoče povezati s kakšnim znanim arhitekturnim slogom. Plečnik se je svobodno sprehajal skozi zakladnico zgodovinskih oblik in je ustvaril popolnoma novo arhitekturo. Kapela sv. Petra nas lahko spominja na vodnjak pred islamskimi mošejami, vendar lahko tudi tu zasledimo svetopisemsko sporočilo vodnjaka in vode, ki teče v večno življenje.⁹ Elemente bizantinske cerkvene arhitekture najdemo v dvojni kapeli sv. Jakoba in Marije. To je tudi arhitektura učencev sv. bratov Cirila in Metoda, naših verskih učiteljev, ki sta nam prinesla evangelij in liturgijo v razumljivem jeziku. Ob vhodu v kapelo sv. Janeza postavi amforo, ki nas spominja na dogodek v galilejski Kani. V Janezovem evangeliju je to začetek Jezusovega delovanja.¹⁰

Omeniti pa je potrebno še en vidik Plečnikovih poslovilnih kapel. To je belina. Vse kapele so svetle, polne upanja. Tu skoraj ne najdemo črne barve. Že proti koncu leta 1906 ali v začetku 1907 je pisal bratu Andreju: »Po britofih družga ne vidiš kakor sentimentaliteto. Ta pa nima ne tu ne v cerkvi prostora. Ta je za v kot – za doma – v teh prostorih in krajih pa potrebuje človek pozitivnega – mogočnega – vznesenega – magari veselega.«¹¹

Plečnik je z zelenjem, živo mejo ogradi prostore okoli kapel. S tem je zagotovil zasebnost poslavljanja. Pred kapelo sv. Nikolaja je postavil vodnjak, ob kapelah ali poteh pa je postavil razna znamenja, ki nas spominjajo na zamenja in kapelice ob poteh, ki vodijo iz vasi na pokopališča. S tem je hotel dati pridih domačnosti in s tem tudi varnosti.

Poleg monumentalnega vhoda, osrednjega dela z molilnico in kapelicami, je potrebno omeniti še stavbo, ki jo je namenil delav-

nicam. Ta je z živo mejo ločena od vežic, toda tudi njej je namenil posebno fasado. Z razliko od vežic je stavbna fasada v črnih tonih in okrašena z belimi savskimi prodniki. Streha stoji na vogalnih pilonih in med dekorativnimi medokenskimi polji se dvigajo zidovi, ki jih je z rumenimi svetniškimi podobami na črnem ozadju poslikal Slavko Pengov. Te slike predstavljajo Jezusove čudeže obujenja mrtvih in ozdravljenja. Nekaj jih prikazuje tudi druge čudeže. V sliki čudeža obilnega ribjega lova je Pengov namestil tudi Plečnikov portret. Na stebre, ki nosijo streho, pa so postavljeni posamezni svetniški liki. Med njimi so tudi slike Friderika Barage, Antona Martina Slomška in Ignacija Knobleharja.

Ob sklepu razmišljanja o Plečnikovem Vrto vseh svetih bi rad spomnil še na en vrt, ki ga je urejal dobro desetletje prej: Rajski vrt na Praškem gradu. Vrt, ki je bil prej namenjen samo prebivalcem gradu, je vizualno odprl vsem ljudem, ko je prebil obzidje. Na koncu mogočnega stopnišča je travnati parter z mogočno granitno skledo na sredini. Ta parter deluje kot »ogledalo«, v katerem naj bi odseval nebesni svod. Granitna skleda, ki lebdi na dveh blokkih, pa je kot teleskop, ki podpira to kozmično interpelacijo vrta.¹² Sam je dejal, da propileje ob vhodu na Vrt vseh svetih delujejo malo pogansko,¹³ vseeno pa je z njimi nakazal enakost pred smrtjo in skoznje preseva nebo, kar kaže na povezavo zemeljskega in nebeškega ter transcendentalnega pomena njegovega dela.

Pri pogrebu velikega mojstra *Vrta vseh svetih* se je v pianisimih dvigala skozi propileje v nebo Gallusova glasba: *Et erit in Sion habitatio eius*. Naj bo deležen večne Lepote na Sionskem vrto.

Opombe

¹ F. Stelè, Od obliča do vele mojstra, v: Koledar Mohorjeve družbe za leto 1958, Celje 1957, 56; ponatis: v *Communio* 17 (2007) 21–36.

² Navedeno v Plečnikovem pismu županu Adlešiču dat. 9. 5. 1937. Hrani ga Stanko Sušnik. Navedeno v: D. Prelovšek, V. Kopač, *Žale arhitekta Jožeta Plečnika*, Ljubljana 1992, 18.

³ Katekizem katoliške Cerkve (odslej KKC), Slovenska škofovska konferenca, Ljubljana 2008.

⁴ KKC 991; Tertulijan, res. 1,1.

- ⁵ Rimski misal: hvalospev pri mašah za rajne; nav. KKC 1012.
- ⁶ Nedatirano pismo bratu Andreju z Dunaja.
- ⁷ Prim. Sv. Avguštin, Izpovedi, 9,11.
- ⁸ Prim. D. Prelovšek, V. Kopač, *Žale arhitekta Jožeta Plečnika*, Ljubljana 1992, 64.
- ⁹ Prim. Jn 4,1–42.
- ¹⁰ Prim. Jn 2,1–12.
- ¹¹ Nedatirano pismo bratu Andreju z Dunaja.
- ¹² Prim. Tomáš Valena, O Plečniku, Celjska Mohorjeva Družba, Celje 2013, 23.
- ¹³ Po pripovedovanju arh. Vlasta Kopača, zapisal D. Prelovšek, n. d., 28.